

JAKOBENİZM – CUMHURİYETÇİLİK AÇMAZINDA KEMALİST RADİKALİZM

Nazım İrem*

Abstract

This study explores the heuristic value of the concept of Jacobinism that has been widely used by mainstream approaches in Turkish political theory to characterise the radical nature of the Kemalist regime in the 1920s and 1930s. Having been inspired from Augustin Cochin's structural-historical analysis of the French Revolution, and his understanding of Jacobinism as a unique form of socialization that was born into and developed through the growth of autonomous public and civil societal institutions, it is argued that the theoretical and political parallels drawn between Kemalism and Jacobinism in Turkish political theory reproduce the artificial ideological meaning attributed to the concept by the conservative currents which reacted to the claims for equality and freedom that disseminated from the French revolutionary republican thought all over Europe in the late 18th century. Contrary to French Jacobinism, Kemalism has neither based on autonomous public and civil societal institutions nor envisioned a bottom-up transformation of the Turkish society. It is concluded that when compared to Jacobinism, the concept of republicanism better illustrates the radical impact of Kemalism on the traditional monarchical structure of the Ottoman polity.

Keywords: *Kemalism, Jacobinism, republicanism, radicalism*

Öz

Bu çalışma Kemalist rejimin 1920'li ve 1930'lu yıllardaki radikal doğasını tasvir etmek üzere Türk siyasal teorisinin temel yaklaşımları tarafından yaygınlıkla kullanılan Jakobenezm kavramının açıklayıcı değerini araştırmaktadır. Augustin Cochin'in Fransız Devrimi'ne yönelik yapısal-tarihsel yaklaşımından ve Jakobenezm'i özerk kamusal ve sivil toplum kurumları içine doğan ve onların büyümesiyle gelişen bir sosyalleşme tarzı olarak gören anlayışından ilham alınarak, Türk siyasal teorisinde Kemalizm ve Jakobenezm arasında kurulan teorik ve siyasal paralelliklerin, Fransız cumhuriyetçi devrimci düşüncesinden yayılan özgürlük ve eşitlik iddialarına karşı geç 18'inci yüzyılda bütün Avrupa'da tepki gösteren muhafazakar cereyanların kavrama atfettikleri suni ideolojik içeriği yeniden ürettikleri ileri sürülmektedir. Fransız Jakobenezm'in aksine, Kemalizm ne özerk kamu ve sivil toplum kurumlarına dayanmış ne de Türk toplumunun aşağıdan-yukarı dönüşümünü öngörmüştür. Kemalizm'in Osmanlı geleneksel monarşik yapıları üzerindeki radikal etkilerini, Jakobenezm'le karşılaştırıldığında, cumhuriyetçilik kavramının daha iyi resmettiği sonucuna varılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Kemalizm, Jakobenezm, cumhuriyetçilik, radikalizm*

* Yrd.Doç.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Buca, İZMİR, e-mail: nazim.irem@deu.edu.tr

Nazım İrem

İlk defa 1930'lu yıllarda teorileştirilmeye başlanan Kemalizm'in radikal sınırlarının hangi kavramlar yoluyla tanımlanacağı günümüze dek Türk siyasal teorisinin temel sorunları arasında yer almıştır. Modern siyasal teoride bir ideoloji, tutum ve/veya siyasal yöntem olarak tasvir edilen Jakobenezm, 1789 Fransız Devrimi'nin üstünden iki asırdan fazla bir süre geçmesine rağmen, çok farklı coğrafyalarda hem devrimci hem de karşı-devrimci cereyanların, değişim olgusu karşısındaki siyasal/ideolojik konumlarını tanımlayan betimleyici bir kavram olarak yaygınlıkla kullanılmaktadır. Türk siyasal düşün çalışmalarında da kavram, Kemalist radikalizmin sınırlarını tanımlamak gayretlerine tercüman olmaktadır. Ancak 1789 Fransız Devrimi'nin yarattığı siyasal, sosyal ve ekonomik dinamikler neticesinde ortaya çıkan sosyal ve siyasal mücadeleler içinde çeşitli aktörler, tarihi bir olgu olarak Jakobenezm'e çok çeşitli ve kimi zaman da birbirleriyle çelişkili ideolojik anlamlar atfetmişlerdir. Bu ideolojik yükün en ağırı da Fransız Devrimi ve onun eşitlikçi ideallerine tepki duyan ve iki asır içinde ister teorik ister siyasal-pratik, her vesileyle bu ideallerin meşruluğunu sorgulayan muhafazakar sosyal ve siyasal teori tarafından yüklenmiştir.

Türk siyasal düşün çalışmalarına hakim genel geçer yaklaşıma göre 1920'li yılların başında iktidara gelen cumhuriyetçi seçkinler, Aydınlanma felsefesinden mülhem çeşitli yabancı değerlerle kurumları bunlara çok yabancı bir kültürel coğrafyada yerleştirmek amacıyla geliştirdikleri zorlayıcı bir modernlik projesini, Jakobenezm siyasetinin yöntemlerine uygun bir şekilde yürütmüşlerdir. Buna göre cumhuriyetçi modernlik siyasetinin açık formülü olarak gelişen Kemalizm'i ete kemiğe kavuşturan milliyetçi, halkçı, laik, devletçi ve inkılapçı prensipler ve değerler, Türkiye örneğinde tepeden-aşağı, öncü-misyoncu Jakobenezm bir devrim modeli yaratmıştır. Kemalizm'in Jakobenezm modernlik siyaseti, dönemin Üçüncü Dünya ülkelerinde daha sonra sıklıkla karşılaşılacak olan seçkinçi-otoriter modernleşme hareketlerinin 20'nci yüzyıl başındaki en erken örneği olarak görülmekte ve Türk demokrasisinin yeterince gelişmemesinin önündeki en büyük engel de bizzat tek parti yönetimi altında siyasal hayata nüfuz eden Jakobenezm olduğu varsayılmaktadır.

Bu çalışmada tarihi bir olgu olarak Jakobenezm'in ayırt edici nitelikleri üstünde durulacaktır. Kavramın modern sosyal/siyasal teoride nasıl betimlendiği gözden geçirilerek, Türk siyasal düşün çalışmalarında hangi kavramlar çerçevesinde Kemalizm'in Jakobenezm ile ilişkilendirildiği tartışılacaktır. Jakobenezm'in Fransa'ya özgü bir hareket olduğu saptamasını esas alarak, Kemalist radikalizmi mekanik bir şekilde Jakobenezm ile ilişkilendirmeye yol açan teorik-siyasal endişelere dikkat çekilerek, Kemalist radikalizmin sınırlarını tayin etmek için cumhuriyetçiliğin Jakobenezm'den daha elverişli bir kavram olduğu iddia edilecektir.

Modern siyasal ve sosyal teoride Jakobenezm kavramının kimi zaman birbirlerine taban tabana zıt siyasal cereyanları dahi tanımlamak üzere yaygınlıkla kullanılması, kavramın muğlak bir içeriğe sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

Jakobenizm – Cumhuriyetçilik Açmazında Kemalist Radikalizm

Kimi araştırmacılara göre liberalizm, İslamcılık ve hatta sosyalizmi Jakobenizm'in değişik görüntüleri olarak tasvir etmek pek ala mümkündür (Boggs, 1973; Eisenstadt, 1997) Bu çalışmanın dayandığı temel teze ilham veren R. Macridis ve M. Baker ise Fransız Devrimi öncesi ve sonrasında Eski Rejim üzerinde radikal baskılar yaratan cumhuriyetçilik ve Jakobenizm'in iki ayrı tarihi-siyasal olgu olduklarını ve sadece Fransa'da cumhuriyetçiliğin Jakoben bir biçim aldığını ileri sürmektedirler (Macridis, 1990: 438-448; Baker, 2001: 32-53). Dahası, tarihi Jakobenizm'e bile bütüncül bir hareket olarak yaklaşmak güçtür. 1789 ile 1792 arasındaki Jakobenizm, 1793-1794 Jakobenizmi'nden çok farklıdır. 1789 ile 1791 arasında anayasal monarşinin kurulmasını amaçlayan Jakoben hareket içinde yaşanan birçok bölünmeler neticesinde 1792'den itibaren radikalleşme dönemine girilmiş ve 1793-94 arasında yaşanan Terör döneminde Robespierre'in harekete damgasını vurmasıyla birlikte bugün genel geçer kullanımın ima ettiği aşırı radikal bir sınıra ulaşılmıştır; en nihayetinde Robespierre'in 1794'te giyotine gönderilmesiyle de hareket etkisini kaybetmiştir. Dolayısıyla Fransa'da dahi en az iki tane Jakobenizm tespit etmek mümkündür: 1789-1792 arasında etkin olan ılımlı anayasacı Jakobenizm ile 1793 kuşağının ürünü olan radikal cumhuriyetçi Jakobenizm. Modern siyasal teoride yaygınlıkla kullanılan Jakobenizm betimlemesi, hareketin bu iki safhası arasındaki farklılıkları dikkate almamakta ve kavram, 1793 kuşağının şiddet yüklü politikaları ile özdeşleştirilmektedir. Dahası, tarihi bir hareket olarak Jakobenizm aşağıdan-yukarı örgütlenmiş sosyal teşkilatlar içinde/yoluyla gelişmiştir; ne var ki modern siyasal teoride Jakobenizm ters yüz edilerek yukarıdan aşağıya devrimi öngören, içsel olarak şiddet-eğilimli bir siyasal tutum/cereyan ve/veya ideoloji olarak tanımlanmaktadır. Aynı dönemin iki karşıt siyasal cereyanı olan Jakobenizm ve muhafazakarlık arasındaki doku uyumsuzluğunun sonuçları modern siyasal teoride de hissedilmektedir. Muhafazakarlığın ideolojik-siyasal endişeleri Jakobenizm kavramının genel geçer kullanımlarını etkilemeye devam ettikçe, tarihi bir olgu olarak Jakobenizm'in özgünlüğü de karanlıkta kalacaktır.

Fransız Devrimi sırasında felsefi toplulukların Jakobenizm'in şekillenmesinde oynadıkları özgün role dikkat çeken J. A. Goldstone, bu toplulukların eşitlikçi sosyal ve siyasal mekanlar olarak ortaya çıktıklarını belirterek, Jakoben örgütlerinin Eski Rejim'in korporatist-hiyerarşik siyasal ve sosyal mekanlarının yerini alacak burjuva kamusunun çekirdek örgütleri olarak doğdukları için Devrim'in merkezi siyasal ve kültürel aktörleri haline geldiklerini iddia etmektedir (Goldstone, 1991: 419). Benzer şekilde E. Berenson da her mevkiden insanın katıldığı Jakoben kulüplerinde takip edilen eşitlikçi ve açık müzakere tarzıyla örgütlenme prensiplerinin dönem içinde Eski Rejim'in dışladığı bütün gruplar arasında hem yeni iletişim imkanları ve kuralları oluşturduğunun, hem de bir tür ideolojik bütünleşme sağladığının altını çizerek, J. Habermas'ın tanımladığı gibi, 18'inci yüzyılın eşitlikçi kamu alanının örnek kurumları arasında olan Jakoben kulüplerinin zamanla genişleyerek, korporatist ve hiyerarşik ilkelere göre

Nazım İrem

örgütlenmiş monarşik devletin sınırlandırılmasına yol açtıkları için Eski Rejim üzerinde devrimci etkiler yarattıklarını ileri sürmektedir (Berenson, 1995: 84-85; Bkz., Habermas, 1989).

Jakobenizm'i dönemin en radikal hareketi haline getiren, eşitlikçi bir örgütlenme ve sosyalleşme süreci içine doğmuş olmasıdır. Jakobenizm "insanın benzerlerinden bekleyebileceği, benzerlerinin de ondan haklı olarak bekleyebileceği şeyler üzerinde ve çıkarların dışında düşünen saf aklın eylemliliğine dayanan" faaliyetlerin üretildiği özerk kamu alanlarında gelişen özgün bir sosyalleşme biçiminin ürünüdür (Furet, 1989: 189-190). Kökleri Aydınlanma felsefesinde yatan ilerlemeci, eşitlikçi ve özgürlükçü ideallerin Fransız Devrimi'ne doğru nefes alabildikleri tek alan olan Jakoben kulüpleri, deyim yerindeyse sokağın Aydınlanma'nın müdahaleci aklıyla buluşarak aşamalı olarak siyasete el attığı araçlar haline dönüşmüşlerdir. Monarşinin dayandığı korporatist-hiyerarşik siyasal, sosyal ve ekonomik örgütlenmenin dışladığı gruplara yeni siyasal katılım imkanları yaratan burjuva kamu alanında, Jakoben hareket yoluyla sokağın (halkın) siyaseti şekillendirmek üzere harekete geçmesine karşı çıkan ayrıcalıklı muhafazakar gruplar, eşitlik ve özgürlük taleplerine duydukları tepkiyi Jakoben kulüplerini şeytanlaştırarak dile getirmişlerdir. Muhafazakar tarih yazımı ve siyasal teori, 1793'te yaşanan Terör siyasetiyle Jakobenizm'i özdeşleştirerek kavramı yüzeyselleştirmiş ve bir tür siyasal tepki nesnesi haline getirmiştir. Halk egemenliği, halkın temsili, yurttaş ve insan haklarına saygı gösterilmesi gibi yeni taleplerle, Fransız Devrimi'ne kadar dışlanmış sosyal sınıfların siyasal katılım imkanlarını genişletmeyi amaçlayan Jakoben siyasete gösterilen tepki kendi dönemi ile sınırlı kalmamış ve muhafazakar siyasetin Aydınlanma, akılcılık, milliyetçilik, halkçılık ve cumhuriyetçilik eleştirileri çerçevesinde modern sosyal ve siyasal teoriye de sirayet etmiştir.

Fransız Devrimi'nin etkileri kısa sürede Avrupa'da hissedilmiş ve diğer monarşik rejimler yükselen eşitlik taleplerinin baskısıyla reform sorunuyla karşı karşıya kalmışlardır. Fransa'da Eşitlik ve Özgürlüğün Dostları hareketi olarak gelişen Jakobenizm, Fransa ve dışında anayasacı ve cumhuriyetçi isteklerin doğmasına vesile olduğu oranda da yerleşik aristokratik-monarşik güçlere yönelik bir tehdit olarak algılanmıştır. İngiltere'nin yanı sıra Alman ve İtalyan Prenslileriyle, İspanya ve Portekiz gibi ülkelerde, özellikle Napolyon döneminde Fransız Devrimi'nin yurttaş ve insan hakları siyasetinin özgürleştirici etkileri hissedildikçe, Bonapart'ın Napolyon Yasaları'nın uygulanmasına dayanan liberal reformculuğu da Jakobenizm'le özdeşleştirilmiştir. Jakoben sıfatı, Fransa'da olduğu gibi, Avrupa'nın diğer bölgelerinde de liberal-anayasacı hareketleri küçümseyen muhafazakar jargonun bir parçası olmuştur. Avrupalı muhafazakarlar liberal fikirleriyle bilinen Rus Çarı I. Alexander'a dahi Jakoben lakabını takmışlardır ("Jacobinism", 1979: 657; "Jacobinism," 2005). Napolyon'un yenilgiye uğratılmasının ertesinde 1815 yılında toplanan Viyana Kongresi'nde kabul edilen ilkelere istinaden Avrupa'da kurulan monarşik statüko içinde Jakobenizm, liberal

Jakobenizm – Cumhuriyetçilik Açmazında Kemalist Radikalizm

ve cumhuriyetçi reform isteklerini küçümseyen ayrıcalıklı aristokratik sınıfların tepkici ruh hallerini yansıtan bir kavram haline dönüşmüştür (Skocpol, 1976: 206). Muhafazakarların, Jakobenizm eleştirisi çerçevesinde asıl tepki gösterdikleri ise, halk egemenliği, anayasacılık ve temsil adaleti gibi günümüz siyasal modernliğinin temel prensipleridir. Macridis “merkeziyetçilik, birlikçilik ve seferberliğin” Jakobenizm’in üç temel siyasal göstergesi olduğunu belirtmektedir (Macridis, 1990: 441). Tarihi bir olgu olarak Jakobenizm de, adem-i merkeziyetçi, tekilçi/yerelci ve herkesin haddini bildiği geleneksel korporatist toplumsal düzeni korumayı amaçlayan muhafazakarlığın panzehiri olarak gelişmiştir.

Jakoben Kulüplerinin Kısa Tarihi

Jakoben Kulüpleri 1789 ila 1794 yılları arasında Fransa’da kurulan siyasal topluluklara verilen genel bir isimdir. Bu toplulukların anası, Milli Meclis’in üyesi olan Britani bölgesi milletvekilleri tarafından 30 Nisan 1789 yılında kurulan Breton kulübüdür. Kulüp üyesi milletvekilleri “ayrıcalıklı aristokratların isteklerine karşı mücadele etmek, yurtseverleri taşra temelinde değil, ulusal temelde bir araya getirmek ve milletvekilleriyle onları yetkilendirenler arasında sürekli yazışma yoluyla ulusal egemenliğe saygılı olmak” gibi amaçlarla bir araya gelmişlerdir. G. Maintenant, L. Gallois’ya atfen, ilk Jakoben kulübünün Paris’te kuruluşunu şöyle anlatmaktadır:

6 Ekim 1789’da Etats Généraux Meclisi Kral’dan ayrılamayacağına ve toplantıları için Paris’e gideceğine karar verince Breton kulübü dağılır... Tuileies manejine yerleşen kurucu meclisin toplantılarının yapıldığı yere yakın bir lokal gerekiyordu; Saint Honoré sokağı Jakobenleri baş rahibine gidilir ve baş rahip manastır kütüphane salonunu tahsis eder kendilerine...(Maintenant, 2005: 21).

Dominiken tarikatının Paris’teki ilk yerleşim yeri St. Jacques caddesi olduğu için bu tarikatın üyelerine Jakoben sıfatı yakıştırılmıştır. Paris’e gelen milletvekilleri de toplantı yeri olarak Dominiken manastırının yemekhanesini kiraladıkları için muhaliflerince Jakobenler olarak anılmaya başlanmışlardır. Eski Rejim ve aristokrasi yanlılarının halkın temsil edildiği Üçüncü Tabaka milletvekillerinin oluşturduğu bu kulübü küçümsemek üzere kullanıldıkları Jakoben lakabı zaman içinde Topluluk tarafından da kabul edilmiştir. Gerçekten de Anayasa’nın 3 Eylül 1791 yılında ilanını takiben 12 Eylül 1792 tarihinde kulüp, adını Özgürlük ve Eşitliğin Dostları Jakobenler Topluluğu olarak değiştirmiştir. *Jakobenler* adlı kitabında grubun isim seçimi sırasında yapmış olduğu ilginç bir tartışmaya dikkat çeken Maintenant, kulübün etkili isimlerinden Robespierre’in Jakoben lakabının muhalifler tarafından küçültücü bir anlamda kullanıldığını iddia ederek bu ismin seçilmesine itiraz ettiğini ancak tartışmalar sırasında bir üyenin aşağıdaki düşünceleri dile getirdiğini belirtmektedir:

Jakobenler sözcüğü zorbaların nefretini ve eşitlik düşmanlarının sert tepkilerini çekmemize neden olan bir sözcüktür. Dolayısıyla ben, hangi adı seçersek

Nazım İrem

seçelim Jakobenler adını asla bırakmamamız gerektiğini düşünüyorum
(Maintenant, 2005 : 73).

Adı bilinmeyen üyenin önerisi kabul görmüş ve Topluluk muhaliflerce kendilerine atfedilen Jakoben lakabını kabul ederek, isimlendirme mücadelesi içinde Fransız Devrimi'nin ilk siyasal saflarını da tarif etmeye başlamıştır: eşitlik yanlıları karşısında eşitlik karşıtları. Eşitlik yanlısı Jakobenlerin iki hedefi bulunmaktadır: “Kral’ın Anayasa kararlarına uymasının sağlanması ve Evrensel İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’ne saygılı bir yönetimin kurulması” (Maintenant, 2005: 22). W. Scott’un belirttiği gibi, Fransız Devrimi'nin ilk aşamalarında Jakoben kulüpleri anayasacı ve liberal olarak tanımlanabilecek gayet ılımlı önerileri dile getirmektedirler (Scott, 1990: 724).

14 Temmuz 1789’da Kral’ın Anayasa’yı kabul etmesinin ardından daha da yaygınlaşan ve kuvvetlenen Jakoben kulüplerinin üye profili de değişmeye başlamıştır. Orta sınıflara ve köylülere açılarak tabanını genişleten Jakobenler kendilerini “Anayasa’nın Dostları Topluluğu” olarak adlandırmaktadır. “Anayasa’nın hayata geçirilmesi ve güçlendirilmesi” “Krallık içinde oluşabilecek aynı türden diğer derneklerle ilişki kurmayı” ve “Meclis’te karara bağlanması gereken sorunları önceden tartışmayı” görevleri arasında sayan Kulüp, anayasal reform sürecinde serbest bir siyasal forum işlevi de üstlenmektedir (Maintenant, 2005: 25). Üyelerinden eşitlik ve insan haklarına saygı göstermelerini bekleyen kulüp, Maintenant’a göre, halkla iletişimini arttırmak için ifade özgürlüğünün mutlak bir savunusunu yaparken Monarşi Kulübü gibi gelenekçi-aristokratların oluşturduğu diğer topluluklarla da yoğun bir mücadeleye girişmiştir (Maintenant, 2005: 25-26, 29) Jakoben kulüpleri biçimsel olarak dönemin anayasal siyasetinin parçası olsalar da, “yurttaş ve insan hakları” prensiplerinin yaygınlaştırılması amacıyla örgütlenmiş olmaları nedeniyle, yerleşik düzenin hiyerarşi ve doğumdan gelen ayrıcalıkları esas alan sosyal ve siyasal örgütlenme prensipleriyle keskin bir çatışma içindedirler (Scott, 1990: 724).

Jakobenlerin dile getirdikleri anayasacı, özgürlükçü ve eşitlikçi talepler, genişleyen dernek ağı yoluyla, yükselen orta sınıflar kadar aristokratik düzen içinde dışlanan şehirli yoksul ve işsiz kesimlere de ulaşmaktadır. Kısa zamanda bütün önemli şehirlerden başlayarak taşraya yayılan, kimi zaman aynı isimde kimi zaman ise farklı isimlerde kurulan ve çoğu kritik meselede Paris’teki ana kulübün etkisiyle hareket eden bir kulüp, dernek ve gazete ağı gelişmiştir (Brinton, 1929: 740-756). 1792 yılında tabanını genişleterek orta sınıfları daha da kapsayan bir kurum haline dönüşen Jakoben kulüpleri, isimlerini de “halk dernekleri” olarak değiştirmişlerdir.

Paris kulübünün üyeleri arasında çoğunlukla milletvekilleri bulunmaktadır; taşrada ise fakirleşen din adamları, serbest meslek mensupları ve iş adamları ağırlıktadır; ve taşra örgütlerinin yönetimi bu bölgelerdeki eğitimli veya mülk sahibi sınıfın elindedir (Maintenant, 2005: 75). Taşradaki üye sayıları hakkında çelişkili bilgiler olduğunun altını çizen Maintenant, Jakoben kulüplerinin, kimi tarihçilere göre 500000 kimilerine göre ise 1000000 üyeye sahip olduklarını, ancak ihtiyatlı bir

Jakobenizm – Cumhuriyetçilik Açmazında Kemalist Radikalizm

değerlendirmeye en az 150000 aktif üyeye sahip olduklarının rahatlıkla kabul edilebileceğini belirtmektedir (Maintenant, 2005: 81). Değişen sınıf kompozisyonu nedeniyle Jakoben kulüplerinin taşra ve Paris örgütleri arasında çeşitli ideolojik farklılıklar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Devrim’in ilk aşamalarında taşra örgütleri nispeten ılımlı politikaları desteklemişlerdir. Bu teşkilatlar Kral’ın tahttan indirilmesi, 20 Haziran ve 10 Ağustos 1792 ayaklanmaları gibi olayların içinde yer almamışlardır; ancak 21 Eylül 1792’de ilan edilen Cumhuriyet’e tam destek vermişlerdir.

Siyasi merkezde bulunması nedeniyle güçlenen Paris Kulübü taşra ile ilişkilerini hiçbir zaman koparmamış ve bu kulüpleri bir ölçüde kontrol etmeyi de başarmıştır (Maintenant, 2005: 72). Taşra dernekleri, ana kulübün olabildiğince çok yurttaş-köylüye ulaşmasını sağlamaktadırlar. Maintenant, Jakoben derneklerinin “küçük kentlerde düzenledikleri kamuya açık toplantılar yoluyla köylüleri siyasal yaşama ısındırdıklarına” dikkat çekmektedir (Maintenant, 2005: 87). Jakoben kulübünün gücü, toplumun alt kesimleriyle aydınları ve orta sınıfları bir araya getiren bir forum vazifesi görmesinden kaynaklanmaktadır. O döneme dek siyaset dışı kalan bütün sınıflar Jakoben kulüpleri yoluyla siyasete katılmaktadırlar. Modern siyasal teoride öncülük siyaseti çerçevesinde tasvir edilen Jakobenizm’e atfedilecek öncülük niteliği, ancak ve ancak şehrin taşrayı kontrol etmesi ve seferber etmesi açısından doğrudur. Jakobenler halk içine kattıkları köylüleri siyasal olarak seferber edebilmek için militan eylemlerde de bulunarak çeşitli “haberler, her türlü bilimsel ve pratik bilgiler veren takvimli kitaplar (almanak), şarkı, dans ve gösterilerle” köylülere ulaşmaya çalışmışlardır (Maintenant, 2005: 55). Jakoben kulüpleri kamuya açık toplantıların hızla yayılması sonucunda halkın siyaseti doğrudan tecrübe ettiği mekanlar haline gelmişlerdir.

Jakoben kulüp ağının genişlemesi, kimi taşra örgütlerinin Paris’teki ana kulüple giriştikleri mücadeleler, günlük ekonomik, sosyal ve siyasal sorunların çözümünde tercih edilen farklı politikalar ve daha da önemlisi, anayasal monarşinin yerine cumhuriyet rejimine geçilip geçilmemesi ekseninde derinleşen siyasal farklılıklarla birlikte Jakoben hareketi içinde tasfiyeler, ayrılımlar ve yeniden örgütlenme girişimleri ortaya çıkmış ve bu süreçte Jakobenizm daha da saflaşarak radikalleşmiştir. 1791’de Kutsal Birlik ile başlayan ayrılımları daha sonra Feulliants bölünmesi takip etmiştir. Dahası, Jakoben grubu içinde etkili Girondenlerle, Paris Komünü’nü kontrol eden Robespierre çevresinde toplanan ve 1793’ten sonra Meclis’in yüksekte kalan arka sıralarına oturdukları için Montagnard’lar (Dağlılar) olarak anılmaya başlayan grup arasındaki mücadeleler Jakoben siyasetin iç gerilimlerini şekillendirmiştir (Maintenant, 2005: 38-42, 95-113).

Kulüp içi bölünmelerle at başı gelişen radikalleşme, kulüplerin özellikle Paris’te her yaştan ve mevkiden insanın bir araya geldiği açık kamu forumlarına dönüşmesiyle daha da hızlanmıştır. 1791 seçimlerinden sonra milletvekillerinin büyük bir kısmının Jakoben kulübüne üye olmalarına rağmen, Kral’ın 1791 Anayasası’na direnmesi Jakobenler arasında eşitlikçi taleplerinin anayasal monarşi

Nazım İrem

yoluyla karşılanmasının zor olduğu yönündeki kanaati kuvvetlendirmiştir. 1791 yılında kulübün en radikal taleplerinin başında genel oy hakkının tanınması, Üçüncü Zümre'ye siyasal eşitlik tanınması ve 27 Ağustos 1789'da ilan edilen Evrensel İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi çerçevesinde tanınan hak ve özgürlüklerden halkın yararlandırılması gelmektedir; ancak Kral'ın 1791 yılında kaçma girişiminin ardından Kutsal Roma İmparatoru II. Leopold'un Padua Bildirisi ile akrabası 16. Louis'ye yardım etmek üzere Avrupa'nın diğer monarşilerine çağrıda bulunması ve Britani, La Vendée ve Dauphiné gibi bölgelerde patlak veren soylu isyanları, Jakobenleri silahlı karşı devrim tehlikesi ile karşı karşıya bırakmıştır (Jacobinism, 2005).

Cumhuriyet'in 1792'de ilanının ertesinde gelişen ve vatana ihanetle suçlanan Kral'ın geleceği konusunda ortaya çıkan derin görüş ayrılıkları, Jakobenler içinde Montagnard-Gironde çatışmasının sert ve kanlı bir mücadeleye dönüşmesine neden olmuştur. Kurucu Meclis'te Jakoben kulübü içinde radikallerle birlikte hareket eden Girondenlerin Konvansiyon döneminde özellikle kimi taşra kentlerinde kralcılarla birlikte hareket etmeleri, Paris'i, Komün'ü ve Ulusal Muhafızlar'ı kontrol eden Montagnardların bu grubu tasfiye etmesine gerekçe sağlamıştır. 1793'ten itibaren radikal siyaset, Robespierre ve çevresindeki dar bir kadronun kontrolüne girmiş ve Jakobenizm muhafazakarlar tarafından Robespierre'in ahlakçı öğretileri ile özdeşleştirilmeye başlanmıştır. 28 Temmuz 1794 yılında Robespierre'in giyotine gönderilmesinin ardından Jakoben kulüplerinin etkisi zayıflasa da, Eylül 1793'ten 27 Temmuz 1794'e kadar süren Terör döneminde Robespierre'in öncülüğünde özellikle aristokratlara karşı yürütülen şiddete Avrupa'nın diğer bölgelerindeki aristokratik zümrelerin tepkisi, Devrim'in muhafazakar karşıtlarınca Jakobenizm'e atfedilen olumsuz ideolojik içeriği derinden etkilemiştir.

Kıtlık nedeniyle kırılan Parislilere “ekmek bulamıyorlarsa pasta yesinler” dediği rivayet edilen Kraliçe Marie Antoinette'i azize ilan eden İngiliz muhafazakarı E. Burke'un Fransız Devrimi ve Jakobenizm eleştirisi, kendi döneminden daha çok günümüzde, Jakobenizm'e yönelik kimi siyasi-teorik yaklaşımları şekillendiren derin bir etkide bulunmaktadır. Burke için Jakobenizm, Fransız orta veya alt sınıfların temsilcisi sıradan insanların, diğer bir deyişle grup olarak halkın, ayrıcalıkları Tanrı tarafından kutsanmış doğal aristokrasi ve din adamlarına karşı başkaldırısını simgelemektedir (Bkz., Mosher, 1991: 391-418; Atherton, 1978: 47-58). Burke halkın sesi haline gelen okumuş yazmışların yerleşik ve doğal aristokrasiye karşı girişmiş oldukları mücadelenin meşru olmadığına ve eşitlikçi Jakoben ideallerin İngiltere'ye sıçramaması için her türlü önlemin alınması gereğine inanmaktadır (Bkz., Dreyer, 1978: 462-479).

Jakobenizm'in dönemin siyaseti üzerindeki radikal etkisi, egemenliğin halktan kaynaklandığı ve halk tarafından kullanılması gerektiği tezlerinde –ki bazı Jakoben grupları doğrudan demokrasi taleplerini de dile getirmektedirler– yatmaktadır (Bkz., Palmer, 1952: 64-80). Jakoben külliyyat içinde halk, yurttaş ve

Jakobenizm – Cumhuriyetçilik Açmazında Kemalist Radikalizm

vatan kavramlarının sihirli birer içerik kazanmaları da, bunların yeni bir meşruiyet ve egemenlik kuramının temel kategorileri olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus şudur: 1792 yılına kadar Jakoben grupların başlıca talebi, anayasal monarşinin kurulmasıdır; ancak yerleşik aristokratik-monarşik kuvvetlerin anayasacı taleplere direnmeleri ve Devrim'i zor kullanarak bastırma girişimleri Jakobenizm'in radikalleşmesine yol açmıştır. Jakoben radikalizm, temsilde adalet ve eşitlik idealleri üzerine bina edilmiştir. Alt ve orta sınıflardan yükselen ekonomik, siyasal ve sosyal, her türlü eşitlik isteği sadece Fransa'da değil, Avrupa'nın diğer monarşik formasyonları üzerinde de radikal ve dönüştürücü bir etki yaratmıştır. Tarihi bir hareket olarak Jakobenizm, aşağıdan-yukarı gelişen bir hareket olduğu için, monarşinin hiyerarşik-korporatist yapısıyla uzlaşmaz prensiplerin, sosyal ve siyasal pratiklerin, kurumların gelişmesine yol açmıştır.

Modern Siyasal Teoride Jakobenizm

A Dictionary of Political Thought kitabında Jakobenizm kavramını tarif eden çağdaş muhafazakar yazarlardan R. Scruton, kavramın ikili bir anlamı olduğuna dikkat çekmektedir: Jakobenizm, bir yandan Fransız Devrimi sırasında Robespierre tarafından yönetilen ve özellikle de Üçüncü Tabaka'yı oluşturan köylüler, işçiler ve orta sınıfların oluşturduğu halkın temsilcilerinin bir araya geldikleri çeşitli kulüp ve derneklerin oluşturdukları hareketi, diğer yandan da sosyal maliyeti ne olursa olsun kendi hedeflerini topluma dayatan, halkın cahilliği nedeniyle devrimci amaçları anlayamayacağına inanarak, amacın gerçekleşmesi için şiddet de dahil olmak üzere, her türlü aracın kullanılmasını meşrulaştıran devrimci bir zihniyeti tanımlamaktadır (Scruton, 1996: 277). Scruton özgün tarihi bir olgudan soyut-analitik bir içerik oluşturmaya çalışırken, temelde eşitlikçi hareketlere yöneltilen muhafazakar eleştirileri teorileştirmektedir. Kavram, Scruton'un önerdiği biçimiyle kullanıldığında, istisnasız bütün devrimlerle 20'nci yüzyılın başında Üçüncü Dünya ülkelerinde gelişen neredeyse bütün modernleşmeci bağımsızlık hareketleri halka rağmen yukarıdan aşağı yürütülen Jakoben cereyanlar hüviyetine bürünmektedirler. Jakobenizm'e atfedilen ideolojik içerik, tarihi muhafazakarlığa özgü devrimcilik/değişimcilik ve eşitlikçilik karşıtı konunun siyasal teori yoluyla genelleştirilmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Jakobenizm'in siyasal teori içinde analitik bir değeri olacaksa, kavram kendisine atfedilen muhafazakar ideolojik içerikten arındırılmalıdır; çünkü, muhafazakarlığın keyfi Jakobenizm tasviri esasen cumhuriyetçilik, eşitlik, milli devlet ve Aydınlanma ideallerine yönelik genel bir modernite eleştirisini gizlemektedir.

Scruton Jakobenizm'i amacın aracı meşrulaştırdığı ve kolaylıkla zora/şiddete sapan bir siyasal eğilim olarak tanımlayarak, onu bir tür Machiavellizm olarak tasavvur etmektedir (Scruton, 1996: 277; Bkz., Kelly, 1980: 18-36). Machiavelli'nin İtalya'nın şehir devletlerinin despot prensleri için yazmış olduğu *Prens* adlı nasihatnamenin temel tezine göre şiddet kullanımının gerekçesi gücün elde edilmesi

Nazım İrem

ve korunmasıdır (Machiavelli, 2003; Bkz., Strauss, 1957: 13-40). 16'ncı yüzyılda yazan Machiavelli, kapitalizmle birlikte ortaya çıkan ekonomik girişimcinin siyasal izdüşümü olan ve kendi çabası, kaynakları ve yetenekleriyle siyasal iktidarı ele geçiren şehir devletlerinin seküler yöneticileri için bir güç kuramı oluşturmuştur. Machiavelli'nin güç kuramının altında yatan cumhuriyetçi anlayışın, ilahi haklar teorisinin tersine, halkı meşruiyetin tek kaynağı haline getirmesine tepki duyan muhafazakarlar, gerçekçi ve ampirist bir yaklaşımla güç olgusunu anlamaya çalışan Machiavelli'nin bağlandığı hümanist anlayışı da reddederek, Jakobenizm'i güç için şiddet kullanmaktan çekinmeyen bir tür Machievellizm olarak değerlendirmek eğilimindedirler (Bkz., Baron, 1961: 271-253). Dahası, Jakobenizm'in, federalizm veya bölgecilik reddederek - ki bu sistemler dönem içinde aristokratik ayrıcalıkları korumak üzere öngörülen siyasal formüllerdir – merkezîyetçiliği öngörmesi, Scruton'un ileri sürdüğü gibi, basitçe tek tipçi bir bütünleştirme isteği olarak tanımlanırsa, Tocqueville'in Fransız Devrimi'yle ilgili önemli saptaması göz ardı edilecektir. Tocqueville'e göre merkezîyetçilik, Fransız Devrimi'nden yaklaşık 200 yıl önce başlamıştır; ve Devrim bunun en son aşamasıdır (Bkz., Kahan, 1985: 585-596). Dolayısıyla merkezîyetçilik Jakobenizm'le başlamamış, aksine Jakobenizm mutlak monarşinin merkezîyetçilik siyaseti içine doğmuştur. Jakobenizm'in basitçe merkezîyetçilikle özdeşleştirilmesi, Fransa'da ilk Jakoben'in Kardinal Richlieu olduğunu ima eden ve tarihsel akıl yürütmeye pek uygun olmayan bir sonuca varmamıza yol açacaktır.

Esasen ne merkezîyetçilik, ne güç isteği, ne akılcılık, ne de yukarıdan aşağı devrim tezleri tarihi bir olgu olarak Jakobenizm'in özgünlüğünü tanımlamaktadır. *Fransız Devrimi'ni Yorumlamak* (1989) adlı kitabında, muhafazakar tarihçi A. Coch'in yaklaşımına atfen Jakobenizm'i tarihi ve sosyolojik bir olgu olarak tanımlayan Furet, bu yaklaşım çerçevesinde Jakobenizm'e muhaliflerince yüklenen ideolojik anlam göz ardı edildiğinde, muhafazakar anlatının öne sürdüğünün tersine, Jakobenizm'in aşağıdan-yukarı katılımcılığı öngören eşitlikçi bir siyasal cereyan olduğunun anlaşılacağını ileri sürmektedir.

Aydınların orta sınıflarla örgütsel bağlarını kuran özerk yapılar olarak kulüpler ve çeşitli özerk, bağımsız dernekler Jakobenizm'in çekirdek örgütleridir. Habermas'ın özerk burjuva kamu alanı olarak tanımladığı siyasal ve sosyal forum içinde gelişen Jakobenizm, mutlakîyetçi devlet ve geleneksel siyasal kurumların yerini alacak yeni ilke, değer ve kurumların oluşmasına yol açtığı için radikal bir etkide bulunmaktadır. Habermas'ın burjuva kamu alanının oluşması olarak tanımladığı bu dönüşümde eşitlikçi-özgürlükçü örgütlenme prensipleri ve değerler silsilesi içinde can bulan Jakoben örgütlerinin Eski Düzen'in korporatist ve hiyerarşik nitelikli örgütleri karşısında galebe çalması, Fransız Devrimi'nin devrimci etkisini yaratmıştır. Bu devrimci itki sayesinde bugün siyasal liberalizmin olmazsa olmaz koşulları arasında kabul edilen evrensel insan hakları ve temsil eşitliği gibi prensipler kurumsallaşmaya başlamıştır.

Jakobenizm – Cumhuriyetçilik Açmazında Kemalist Radikalizm

Jakoben kulüpleri 1793 yılına kadar 1789 Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirgesi'nin gereklerinin yerine getirilmesiyle sınırlı talepleri dile getirmişlerdir. Bu çerçevede Amerikan liberallerinin de desteğini alan Jakobenler, Burke'un öngördüğü gibi, liberalizmi kısmi bir özel mülkiyet ideolojisi olarak görmemişler ve onu korporatist-hiyerarşik esaslardaki siyasal kurumsallaşmayı dönüştürecek eşitlikçi bir formül olarak siyasallaştırmışlardır (Bkz., Dauer, 1976: 37-55). Baker özel olarak Jakobenizm'e genel olarak da klasik cumhuriyetçi teoriye ilham veren Rousseau'nun önemine dikkat çekerek, onun genel irade kavramına yapmış olduğu vurgu çerçevesinde katılımı öne çıkardığını ve toplum sözleşmesi kuramlarını demokratikleştirdiğini iddia etmektedir; çünkü sosyal sözleşme kuramları, Hobbes örneğinde olduğu gibi, varsayımsal olarak "aktif siyasal katılımı" öngörmemekte hatta "doğa yasası barışı sağladıktan sonra monarşik yönetimleri" dahi meşru saymaktadırlar (Baker, 2001: 41). Berenson da Jakobenlerin Rousseau'dan bireyci olmasa da eşitlikçi bir siyasal felsefe devraldıklarının, ancak dönemin liberal cereyanını da sadece ekonomik özgürlük değil eşitlik, özellikle de siyasal temsilde eşitlik talepleri yoluyla geliştirerek radikalleştirdiklerinin altını çizmektedir (Berenson, 1995: 91; Bkz., Sabine, 1952: 451-474). Bu çerçevede bakıldığında Jakobenizm Fransa örneğinde klasik cumhuriyetçilikten ilham alan bir tür radikalleşmiş siyasal liberalizmdir.

Aydınlar ve Modernitenin Krizi (Intellectuals and the Crisis of Modernity) adlı kitabında C. Boggs, Baker'dan farklı olarak, Hobbes'un sosyal sözleşme kuramından itibaren liberalizmin içinde gelişen Jakoben eğilimlere dikkat çekmektedir. Sosyal sözleşme kavramından ilham alan liberalizme Jakoben içeriğini kazandıran akılcılık felsefesidir. Hobbes'la başlayan ve klasik liberalizmin insan ve toplum anlayışını derinden etkileyen sosyal sözleşmecilik, insanı akli bir varlık olarak kavradığı oranda -ki Rousseau bir dereceye kadar farklı değerlendirilmelidir - liberal düşünceye Jakoben bir nitelik kazandırmıştır (Boggs, 1973: 17-18; Bkz., Cobban, 1948: 29-51). Romantik eğilimleri ve doğa durumunu, Hobbes'tan farklı olarak huzurlu ve saf bir hal olarak tasvir etmesi nedeni ile sözleşme kuramcılar arasında özel bir konuma sahip olan Rousseau da, sanıyı değil gerçek bilgiyi demokrasinin şartları arasında görmesi nedeni ile Jakoben anlayışla alakalandırılmaktadır. Rousseau'ya göre demokrasi en iyi küçük topluluklar içinde uygulanabilir; çünkü kişiler karar verecekleri ortak sorunlar hakkında küçük topluluklar içinde daha çok bilgi sahibi olmaktadır; demokrasinin dayandığı genel irade ancak geneli ilgilendiren sorunlar ve konular hakkında doğru bilgiye dayanarak alınan kararlar sayesinde gerçekleşebilir, çünkü, ancak tam ve doğru bilgi ile verilen karar genel iradeyi oluşturmakta, aksi takdirde sadece çoğunluk oyununa dayanan bir düzen ortaya çıkmaktadır. Rousseau'nun doğrudan demokrasi isteği hakikat-bilgi ve genel irade arasında kurduğu ilişkiye dayanmaktadır. Rousseau önyargılarından kurtulamamış, sanılarıyla hareket eden, eğitimsiz ve yeterince bilgilendirilmemiş insanların ne ortak iyiyi ne de başkalarının çıkarlarını anlayabileceklerini, dolayısıyla demokrasinin herkesin bir diğerinin çıkarlarına saygı

Nazım İrem

esasına dayanan eşitlikçi ideallerinin, ancak topluluğa özgü sorunları anlayabilecek kadar eğitilmiş insanlar tarafından gerçekleştirilebileceğini düşünmektedir (Boggs, 1973: 25-26; Bkz., Soboul, 1974: 52-74). Muhafazakar siyasal teori Rousseau'nun doğrudan demokrasi tezlerini gerekçelendirmek için bilgi-hakikat ve genel irade arasında kurmuş olduğu özel ilişkiyi, Jakobenizm'e atfedilen bilen-öncü azınlık siyasetiyle alakalandırarak, Jakobenizm'in seçkin bir siyasal teori çerçevesinde otoriter rejim isteklerine tercüman olduğunu varsaymaktadır. Ancak Jakobenizm'i bilen azınlığın yönetimi olarak tanımlamak kavramın açıklayıcı gücünü arttırmamakta aksine daha da muğlaklaştırmaktadır; çünkü Boggs, bu tema çerçevesinde bakıldığında Katolik teolojisine dahi sinmiş gizli bir Jakobenizm'in varlığından bahsedebilmektedir. Boggs'a göre sekülerizm hareketi Batı'da Kilise ile devletin birliğine son vermiş olsa da, St. Aquinas'tan itibaren gelişen din teolojisi çerçevesinde Katoliklik, Kilise'yi "gerçek bilginin taşıyıcısı" ve "hakikatin tek yorumcusu" haline getirmiştir. İnsanların Kilise'nin temsil ettiği Hıristiyan ahlakına uygun olarak, bencil isteklerinden ve yanlış inançlarından kendilerini kurtararak, evrensel Hıristiyan topluluğunun hakiki temsilcileri haline getirilmesini amaçlayan misyonerlik faaliyeti, Katolikliğe açık bir Jakoben içerik kazandırmaktadır. Ortaçağ'dan itibaren Kilise'yi etkileyen Platonik dünya görüşü hiyerarşik bir düzen içinde kurtuluşa ermenin tek elini elinde tutan ayrıcalıklı bir sınıfın varlığını öngördüğü oranda, Boggs'un betimlediği ve muhafazakarların popülerleştirdikleri Jakobenizm tasnifi içinde yer bulabilmektedir (Boggs, 1973: 18).

Boggs'la benzer temaları kullanan S. N. Eisenstadt kimi modern İslami cereyanlar içinde gelişen Jakoben eğilimlere dikkat çekmektedir (Eisenstadt, 1997: 87). Eisenstadt "geç 19'uncu yüzyılda Sudan'da gelişen Mehdi rejiminden," "Suudi Arabistan'ın kurucusu olan Vahabilik gibi erken köktenci yenilikçi hareketlere" ve "Müslüman Kardeşler gibi modern köktenci hareketlerden, Bangladeş, Hindistan ve Pakistan'daki Jamet-i İslami'ye, Endonezya'daki Dar-ül İslam'a, Sudan'daki Ulusal Cephe'ye, Tunus'taki İslami Edebi Topluluğa, Malezya'daki Parti Islam se Malaysia'ya, (ve) Türkiye'deki Refah Partisi'ne" kadar neredeyse bütün İslami hareketleri Jakoben olarak tanımlamaktadır (Eisenstadt, 1997: 87). Modernleşme sürecinde "yeni dini cemaat kimliklerinin çizilmesi" rolünü üstlenen cemaat seçkinlerinin öncülük görevi üstlenmeleri ve kimi gruplar arasında "şiddetin ritüelleştirilmesi" Eisenstadt'a göre kökten dinci hareketlere mahsus Jakobenizm'in göstergeleri arasındadır (Eisenstadt, 1997: 87). Eisenstadt bir adım daha atarak, "birçok kökten dinci grubun paradoksal bir şekilde en seküler Jakoben komünist hareketlerle de benzer özelliklere sahip olduklarını" ileri sürmektedir (Eisenstadt, 1997: 89-90; Bkz., Chamberlin, 1958: 251-257; Furet, 1989; Scott, 1991: 147-171). Jakobenizm, tarihi ve sosyolojik bağlamından kopartılarak, her mekan ve dönemde geçerli bazı soyut niteliklere atfen tanımlanabilecek bir düşünce stili olarak tasvir edilince, siyasal cereyanlar arasındaki temel farklılıkları gizleyici ideolojik bir silaha dönüşmekte ve siyaset, basit ve yüzeysel bir şekilde Jakobenlik – karşı-Jakobenlik çatışmasına indirgenmektedir.

Jakobenizm – Cumhuriyetçilik Açmazında Kemalist Radikalizm

Boggs, liberal ve kökten dinci cereyanların yanı sıra Alman romantik hareketi ve Rus Batılılaşma hareketlerine siyasal ivmesini kazandıran “kurtarıcı milliyetçi” hareketlerin de Jakobenizm kavramı yoluyla tasvir edilebileceğini ileri sürmektedir (Boggs, 1973: 19). Millet ve milli devlet sorununun Fransız Devrimi sonrasında Avrupa siyasetine damgasını vurmaya başladığına dikkat çeken Boggs, milletleşme sürecinin genellikle yukarıdan aşağıya seferberliğe dayandığı ve seçkin iradesiyle yönetildiği için Jakoben siyasetin gelişmesine uygun bir siyasal-kültürel iklim yarattığını iddia etmektedir (Boggs, 1973: 19). Boggs’a göre seküler ve akli ilkelere uygun milli bir düzenin, özerk bir kuvvet olarak aydınlarca kurulmasını öngören Mazzini’nin milliyetçiliği, Fransa dışında gelişen en tipik Jakoben harekettir (Boggs, 1973: 20-22). Mazzini’nin Jakoben milliyetçiliği sosyal ilişkilerin seküler kural ve ilkelere göre düzenlenebileceği tezine dayanmaktadır. Bu tür bir seküler Jakoben milliyetçilik halkçı demokrasi kuramıyla desteklenmektedir. “Hegel ve Fichte gibi Alman milliyetçilerinin de bölgesel, etnik ve sosyal bağlılıklardan ziyade kuvvetli bir milli devleti sadakatın kaynağı” olarak gördükleri için Jakoben eğilimlere sahip olduklarını düşünen Boggs, Rusya örneğinde Jakobenizm’in ilk önce milli devlet idealine bağlanan Batıcı aydınlar ve orta sınıflar arasında geliştiğini ve Bolşevikler tarafından da mantıki sonuçlarına ulaştırıldığını ileri sürmektedir (Boggs, 1973: 21). Rus Jakobenizmi’nin halkçılık hareketi içinde gelişerek, Batı medeniyetini yakalamak üzere yapılacak büyük toplumsal atılımı planlayan aydınlarla halk arasındaki kopukluğu aşmayı amaçlayan bir dizi politika yoluyla ete kemiğe kavuştuğunu belirten Boggs, “proletarya diktatörlüğüne” geçişi sağlayacak tepeden-inmeci reformculuğu gerekçelendirdiği için Jakobenizm’in sosyalizm üzerinde de derin bir etki yarattığını belirtmektedir (Boggs, 1973: 21; Bkz., Thaden, 1954: 500-521). Boggs gibi Furet de Bolşevik Rus önderlerin Fransız Devrimi’ni örnek aldıklarını ve Bolşevik-Menşevik bölünmesinin hemen ardından saf bir Jakoben modele yöneldiklerini ifade etmektedir (Furet, 1989: 107).

Jakobenizm Fransız Devrimi sırasında doğmuş olsa da, bilen/erdemli azınlığın yönetimi ve/veya yukarıdan-aşağı devrim gibi kimi temalar yoluyla kavrama Platon’un ideal devlet modeline kadar geri giden suni bir tarih yaratılmaktadır. Bu çerçevede Jakobenizm’in ilk kuramcıları arasında Yunan şehir devletleri için en iyi yönetimin filozof-kral modeli olduğunu iddia eden Platon’u saymak bile mümkündür. Örneğin, K. Popper’in *Açık Toplum ve Düşmanları* adlı kitabında Platonculuk, totaliterlik ve sosyalizm arasında kurmuş olduğu özdeşlik, totaliteryanizm olarak tanımlanan bilen azınlığın yönetimi temasına suni bir tarih yaratma girişimlerinin en etkili örneklerinden birisidir (Popper, 1962; Bkz., Greene, 1953: 39-71). Bu hazır kavramsal formül takip edildiğinde, Batı siyasal teorisine Platoncu mükemmeliyetçilik ve bilenlerin yönetimi idealinin seküler versiyonu olarak girdiği varsayılan Jakobenizm’e modern dönemlerde otoriter/totaliter düşüncenin aldığı ilk tarihi biçim olarak yaklaşmak mümkün olmaktadır. Dahası, İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişme sorunuyla karşılaşan Üçüncü Dünya ülkelerinde izlenen modernleşme siyasetlerinin hemen hepsinin Jakobenizm’den

Nazım İrem

yoğun bir şekilde etkilendikleri ve 20'nci yüzyıla damgasını vuran bağımsızlık isteklerinin de değişik oranlarda Jakobenzim'in teorik mirasını taşıdıkları genel geçer varsayımlar olarak kabul görmekteyler (Boggs, 1973: 24).

Halk yönetimi, halk iradesi veya halkın egemenliği gibi kavramlar çerçevesinde halkın, özgür bir varlık olarak, kendi (veya temsilcileri yoluyla) verdiği kararlarla oluşan kurumlar tarafından yönetilmesi gerektiğini varsayan modern cumhuriyetçi teori dahi muhafazakar karşıtları tarafından Jakobenzim olarak nitelendirilmektedir (Boggs, 1973: 22). Macridis'e göre "Proudhon'dan Sorel'e devlet otoritesini reddeden bütün anarko-sendikalist hareketlerle, özerklik peşindeki sendikalist hareketler; devletin dışında küçük ve kendine yeterli topluluklar oluşturmayı amaçlayan ütopyacı sosyalistlerle; Kilise'nin özerkliğini savunan ve devlet ile barış içinde ancak ayrı yaşamak isteyen Hristiyan demokratlar; güçler ayrılığı prensibi çerçevesinde milli egemenliği bölerek egemenliğin tek bir kurumda yoğunlaşmasını reddeden federalistlerle, çeşitli bölgelerin özerkliğini savunan ademi merkezîyetçiler; devletçilik ve Jakobenzim ile birlikte gelişen dirijizme karşı çıkan ekonomik liberaller ve çoğulcular" değişik vesilelerle Jakobenzimle hesaplaşmak zorunda kalmaktadırlar (Macridis, 1990: 443-444). Kısacası, "birey, grup ve bölge" esasında gelişen bütün "merkezkaç kuvvetler", "milli devleti güçlendirmeyi" amaçlayan bütün cereyanları Jakobenzim olarak tanımlayarak onlarla çatışmaktadırlar (Macridis, 1990: 445). Jakobenzim milli devletin kurulma siyasetiyle özdeşleştirilince yerelciliğin, bölgeciliğin, kabileciliğin veya kendi kendine yeterli geleneksel ekonominin kısıtlı dünyasından Jakobenzim siyaset olmadan nasıl çıkılacağı sorusu da İngiliz deneyimine damgasını vurduğu varsayılan ve muhafazakar düşünürlerce kutsanan "evrimci kuvvetlerin" kaderine terk edilmektedir.

Jakobenzim Olarak Kemalizm Teorileştirmeleri, Eğilimler, Temalar

Kemalist radikalizmin hangi kaynaklardan beslendiği sorusuna cevap arayan Türk siyasal teorisinin önemli kimi araştırmacılarına göre 1923'te Cumhuriyet'in ilan edilmesi ile başlayan Kemalist Devrim'in başlıca esin kaynakları arasında Fransız Jakobenzim ve o modelden türeyen milli devlet ideali bulunmaktadır. Kemalizm'in dayandığı seküler milliyetçi ideallerin geleneksel kültürel, siyasal ve ekonomik yapılar üzerinde derin bir dönüştürücü etkide bulunduğunu ve Kemalizm'in dayandığı bilimci pozitivist dünya görüşünün gelenekle çatışan radikal kültür politikalarının ütopyacı-değişimci içeriklerini meşrulaştırdığını varsayan yaklaşımlara göre, Kemalizm'in asıl radikal ve dönüştürücü etkisi, siyasal bir devrimi kültürel bir devrime dönüştürmek isteğinden kaynaklanmıştır. Kemalist modernizmin seküler bir siyaset teorisi dairesinde milli bir devletin kurulması gibi kısıtlı bir siyasal amaçla hareket etmediğini varsayan genel geçer anlayış, Kemalist radikalizmin, geleneksel toplumun seküler, bilimsel ve Batılı ölçülere göre tanzim edilmesini öngören kültürel bir dönüşüm projesinden kaynaklandığını ima etmektedir.

Jakobenizm – Cumhuriyetçilik Açmazında Kemalist Radikalizm

Genel geçer yaklaşımın öngördüğü gibi, toplumun toptan modernleştirilmesini amaçlayan Kemalizm'in ütopyacı bir siyaset tarzına dayandığı tezine şüphe ile yaklaşan L. Köker ise zihin açıcı bir yaklaşımla, Türkiye'de devletin kendi varlığını devam ettirme sınırının Kemalizm/Atatürkçülük tarafından çizildiğini ancak Kemalizm'in bir tür siyasal/toplumsal ütopyacılık olarak değerlendirilemeyeceğini, çünkü Kemalizm'in insanlık tarihinde hiç yaşanmamış bir hayalin değil, ütopya olmaktan çıkmış ve gerçekleştirilmiş modern bir toplumun yaratılmasını hedeflediğinin altını çizmektedir (Köker, 2001: 98, 107).

Kemalist Devrim'in zihinci ve akılcı felsefenin etkisiyle Jakoben bir nitelik kazandığını ileri süren genel geçer anlayış, modernleştirici seçkinlerin kendilerini genel iradenin tek yorumcuları olarak görerek, halka yabancı değerleri yukarıdan-aşağı bir tarzda yerleştirdikleri görüşünü popülerleştirmiştir. Buna göre henüz milletleşmemiş toplum yerine soyut bir hukuki-siyasal ve kültürel özne olarak milleti esas alan bir bütünleşme siyasetinin oluşturulması, var olan toplum ve insanın içinde bulunduğu çeşitli halleri geçici durumlar haline getirmiş ve çocukluk çağındaki toplumu yetişkinliğe kadar gözetmeyi öngören vesayetçi bir rejimin kurulmasına yol açmıştır. "Halk için ve halka rağmen" formülüyle ifade edilen vesayetçilik, seçkincilik ve Jakobenizm'in Kemalist saflarda popülerleşmesine vesile olmuştur. M. Heper, Kemalist siyasetin devletçi ve paternalist niteliklerinin altında rasyonalist, aşkinci ve Platonist bir demokrasi anlayışının yattığını ileri sürmektedir (Heper, 1994: 37-40). M. Yeğen, Kemalizm'i "Türkiye modernleşmesi" bağlamında "merkeziyetçilik - ademi merkeziyetçilik" tartışmaları ekseninde tanımlarken, Türk modernleşmesinin yürütücü gücünün devlet bürokrasisi olduğunu iddia etmekte ve toplumun devlet bürokrasisi yoluyla tepeden aşağı ıslahını amaçlayan Kemalizm'in sivil toplumdan beslenmediğini ve orada karşılık bulmadığını ifade etmektedir (Yeğen, 2001: 57-61).

Fransa örneğinin tersine Türkiye'de vesayetçilik ve yukarıdan-aşağı devrim tezleri dairesinde geliştiği düşünülen Jakobenizm, Fransa'da toplum karşısında millete, birey karşısında da yurttaşa dayalı bir siyaset yürütmüş; hatta yurttaşı bireye, milleti topluma karşı seferber etmiştir (Macridis, 1990: 440). Kemalizm'in ideal olanı var olana karşı seferber etme siyasetini halkçılık ilkesi çerçevesinde tartışan N. Göle, "Osmanlı modernleşmesinin devletle tebaa arasında bir yabancılaşma yarattığını", ancak Kemalizm'in Osmanlı siyasetinden miras aldığı bu siyasal ve kültürel yabancılaşmayı aşmak ve "halkı modernleşme siyasetine katmak" için yeni katılım araçları yarattığına dikkat çekmektedir (Göle, 1998: 86). Yeni katılım araçları ve alanları yoluyla genelin/evrenselin temsilcisi olan yurttaşı, tekilliğin ve bencilliğin taşıyıcısı bireye karşı seferber ettiği varsayılan Kemalizm, idari ve hukuki araçlarla yarattığı modern ekonomik, sosyal ve siyasal alanlara var olan insanın yurttaş kimliğiyle katılımını da teşvik etmektedir. Modern ekonomik, sosyal ve siyasal alanları yasa yoluyla var eden Kemalist devlet, modern yurttaş kimliğini yaratıcı ve koruyucu işlevler üstlendiği oranda da aşkinci, kültürcü ve radikal bir siyasal misyon üstlenmektedir.

Nazım İrem

Ç. Keyder Türkiye’de Jakobenzim’in izlerinin milliyetçi Kemalist kimlik siyaseti içinde sürülebileceğini düşünmektedir. Keyder’e göre bir millet imgesi çerçevesinde halkın ve milli-devletin bütünleşmesini öngören Kemalist siyaset, milleti bir tür aydınlanmış yurttaşlar topluluğu olarak tasavvur etmekte; ve halkın bu bilince ulaşması için yukarıdan-aşağıya bir kültürel değişim projesinin hayata geçirilmesini öngörmektedir (Keyder, 1997: 37-52). Keyder, B. Anderson’un popülerleştirdiği “hayali bir cemaat olarak milletin” yaratılması amacının Kemalizm’e radikal bir içerik kazandırdığını ima ederken, folklor, dil ve tarih çalışmaları yoluyla yeni millet imgesini canlandıracak sembolik bağlantıları kuracak kültürcü Kemalist siyasetin Jakobenzim içeriğine dikkat çekmektedir (Keyder, 1997: 45). Ş. Mardin Kemalizm’in Mannheimci anlamda ütopyacı niteliğine vurgu yaparak, seçkin modernleşmecilerin kitabı bir modern toplum imgesine göre müdahaleci bir siyaset gütmelerinin Kemalizm’i radikalleştiirdiğini ileri sürmektedir. (Mardin, 1983: 43-45). F. Ahmad’in “modern Türkiye’yi kurma” tezinin ima ettiği “kuruculuk” siyaseti çerçevesinde Kemalizm’in Jakobenzim radikal etkisini tanımlayan A. Kadioğlu’na göre de “merkezi bir yönetimin kurulması (arzusu) ve mutlakçı-tekçi resmi bir milli kimlik” siyaseti Kemalist radikalizmi doğurmuştur (Kadioğlu, 1995: 95; Bkz., Ahmad, 1993). Kemalist seçkinlerin Türk Devrimi’ni siyasal bir aşamadan kültürel bir aşamaya geçirme çabaları neticesinde radikalizmin güçlendiğine inanan Kadioğlu, Kemalizm’i “toplumun geçmişle bağlantılarını zayıflatan” sosyal bir mühendislik projesi olarak tanımlamaktadır (Kadioğlu, 1995: 95). Kadioğlu gibi A. Gevgilili de devrim hareketlerinin toplumu “bomboş bir duruma getirilebilecek üstü yazılmamış (bir) alan ya da *tabula rasa*” olarak tanımlama çabası içine girdiklerini belirterek, “maddelerin somut dünyasındaki ilişkiler(in) ne sonsuz *fantazy*’ların ne de uçsuz bucaksız *ütopya*’ların alanı” olduğunu iddia etmektedir (Gevgilili, 2001: 192).

Kadioğlu ve Gevgilili gibi Kemalizm’in bir tür sosyal mühendislik projesi olduğunu düşünen kimi araştırmacılar, bu projenin çağdaş bir toplum yaratmak üzere var olan toplumun, bilimin ışığında, yukarıdan aşağı şekillendirilmesini öngördüğü oranda teknokratik-bürokratik seçkinliğin ve dolayısıyla Jakobenzim’in etkisine girdiğine inanmaktadırlar. Bu çerçevede Ö. Çaha sadece Fransız Jakobenzim’in değil, 20’nci yüzyılda Avrupa’da doğan otoriter/totaliter ideolojilerin de Kemalizm’in çeşitli yorumlarını etkilediğine dikkat çekerek, bu etkiler neticesinde Kemalizm’in özellikle 1930’lu yıllarda kapalı bir ideoloji haline dönüştüğünü iddia etmektedir (Çaha, 1999a; Bkz., Çaha, 1999b: 94). Jakobenzim’i Kemalizm çözümlemesinin merkezi kavramlarından birisi haline getiren Çaha, Kemalist radikalizmi, “devlet-merkezli yukarıdan-aşağı inkılapçılık, sivil toplum örgütlerinin etkisizleştirilmesi, örgütlenmemiş kitle toplumu, ateist sekülerizm, merkezi planlama, inkılapçılık, otoriter cumhuriyetçilik, kurucu akılcılık” gibi kavramlarla alakalandırarak, bu tür Jakobenzim eğilimlerinin Üçüncü Dünya ülkelerinde ortaya çıkan gelişmeci milliyetçi ideolojilerde de gözlenebileceğini belirtmektedir. Çaha’ya göre Kemalist modernleştirici seçkinler, cumhuriyetçi siyasal teoriyi seküler

Jakobenizm – Cumhuriyetçilik Açmazında Kemalist Radikalizm

ve ilerlemeci temellerde geliştirmek üzere Fransız pozitivistini siyasallaştırmışlardır (Çaha, 1999b: 94). Türk modernliği hakkındaki ilgi çekici çalışmasında R. Kasaba, Kemalizm'in Fransız Jakobenizmi'ne benzer bir devrim anlayışına sahip olduğuna işaret etmektedir (Kasaba, 1997: 24). Kasaba, Fransız Jakobenleri gibi Kemalist seçkinlerin de devrimin sosyal yaşam üzerindeki etkilerine ve sosyal kurumlar ve/veya faaliyetler yoluyla izlenebilecek biçimsel değişikliklere önem verdiklerini belirterek, her ikisinin de çevresel koşulların değişmesiyle insan davranışlarının yönlendirilebileceğini öngören davranışçı bir devrim anlayışına sahip olduklarını; Aydınlanma felsefesinin hem Kemalizm'e hem de Fransız Jakobenizmi'ne ilham verdiğini; dolayısıyla Kemalizm'e özgü akılcı, bilimci ve ilerlemeci anlayışın Jakobenizm'in bir belirtisi olarak görülebileceğini iddia etmektedir (Kasaba, 1997: 24-26). Jakobenizm tartışmaları içinde Kemalizm, soyutluğu, keyfiligi ve toplumsal çıkarlardan kopukluğu dolayısıyla eleştirilmekte ve Kemalistlerin merkezîyetçi ve milliyetçi yönelimleri de çekirdek Jakoben idealler olarak tasnif edilerek, eşitlikçi yurttaş siyaseti "hayaliliği" nedeniyle reddedilmektedir. H. Ünder Kemalizm'in liberal-demokratik eğilimlere sahip olmasına ve milli egemenlik ilkesine dayanmasına rağmen, modern toplum projesini halka rağmen yürüttüğü ve aydınların öncü rolüne dayanan ideolojik içeriği nedeniyle "Jakobenist ve paternalist" bir şekil aldığını iddia etmektedir (Ünder, 2001: 142). Ünder'e göre milli egemenlik ilkesi "geleneksel düzen(in) ılımlı muhalifler(in)ce (daha) demokratik (bir şekilde) yorumlanmış" ancak Kemalistler aynı ilkeyi "Jakobence" yorumlamışlardır (Ünder, 2001: 142). Cumhuriyet'in seküler siyaseti, din yerine laik erdeme dayalı yeni bir bütünleşme siyaseti öngördüğü oranda bu eleştirilerden payını almaktadır (Vergin, 1994: 5-23). Kemalizm ortodoks İslami teolojiye akılcı ve insancı temellerde yeni bir yorum getirilmesini teşvik etmektedir. Ancak Kemalist din siyasetinin, Fransız Jakobenizmi'nde olduğu gibi akıl kültürüne dayanan yeni bir vatandaşlık dini yaratmayı amaçladığı iddiasının tarihi-olgusal içeriği zayıf kalmaktadır.

Kemalist radikalizmin nedenleri üzerine yoğunlaşan birçok araştırmacı, Köker'in Kemalizm'in ütopyacı olmadığı yolundaki yerinde değerlendirmesinin aksine değişimci-ütopyacı bir hareket olarak tasavvur ettikleri Kemalizm ve Jakobenizm arasında çeşitli temalar yoluyla dolaylı ilişkiler kurarak, Kemalist radikalizme neredeyse Jakobenizm'in bir tür gölge-olayı olarak yaklaşmaktadırlar. Kemalist Jakobenizm'i tanımlamak üzere kullanılan milliyetçilik, kimlik siyaseti, ütopyacı değişimcilik, yukarıdan-aşağı devrim tezleri, seçkincilik ve merkezîyetçilik gibi birçok tema ise Kemalizm'in radikal içeriğini belirli bir kesinlikle tanımlasa da atfedilen Jakoben içeriğini kesinlikle muğlaklaştırmaktadır.

Cumhuriyetçi Radikalizmin Sınırlarını Yeniden Çizmek

1922'de halifelik kaldırılmasıyla başlayan Kemalist reformların en önemlileri 1928 yılındaki Harf Devrimi ile tamamlanmış ve Türk Devrimi'nin en radikal dönemini kapatmıştır. Birçok yorumcu yukarıdan aşağıya bir inkılap stratejisini uygulayan

Nazım İrem

CHP'nin modern bir ulusal düzen oluşturmak için amansız ve kapsayıcı bir reform programı sürdürdüğüne inanmaktadır. A. Ünsan modernleşmeci seçkinlerin reformist politikaları için sağlam bir destek alamadıklarını, bunun da dilsel, dinsel, sınıfsal, ırksal ya da etnik farklılıkların yerine geçen yeni bir ulusal kimlik oluştururken, Osmanlı mirasını reddetmelerinden kaynaklandığını ileri sürmektedir (Ünsan, 1998:20). A. Bulaç ise otoriter ve Jakoben bir bütünleşme siyaseti yarattığı gerekçesiyle Kemalist milliyetçiliğe karşı çıkmaktadır (Bulaç, 1990: 98). Göle Kemalist seçkinlerin devrim/değişim stratejilerini oluştururken Anglo-Sakson liberalizmi yerine Fransız Jakobenizmi'nden esinlenmiş olmalarını Türk demokrasisinin gelişmesi önündeki en önemli sorunlardan birisi olarak tanımlayarak, Kemalizm-Jakobenizm ilişkilendirilmesine içkin gizli varsayımı dile getirmektedir (Göle, 2000: 99-100). Bu anlayışa göre, Türk modernleşmesi Fransız cumhuriyetçiliğine damgasını vuran akılcı demokrasi anlayışı yerine İngiliz evrimciliğinden mülhem ampirik-pragmatik demokrasi modeline uygun bir gelişme yolu izleseydi, Türkiye'de liberal demokrasinin gelişmesine daha uygun bir iklim doğabilirdi. Kemalist seçkinlere yöneltilen Jakoben tanımlaması, 1890'lı yılların sonundan itibaren İlm'i İçtimaiye grubu ve Prens Sebahattin'in İttihatçı harekete yönelik eleştirilerini anımsatmaktadır. Ne var ki, o günlerde Fransız cumhuriyetçiliğine ilham veren rasyonel demokrasi karşısında İngiliz deneyimini esas alan adem-i merkezîyetçi tezleri savunarak, pozitivist eğilimli aydın ve bürokratların öncülük iddialarına karşı çıkan Prens Sebahattin'in İttihatçı öncülüğü yerine, bireyci ahlakın ve ferdi teşebbüs ruhunun yerleştirilmesi için eğitimci İngiliz dadılarının öncülüğünü kabul ettiğini de gözden kaçırmamak gerekir. Bu çerçevede gözden kaçırılmaması gereken bir diğer nokta da İngiliz modeli diye bir değişim siyasetinin olmadığıdır; çünkü İngiliz liberal demokrasisi esasen istisnailik tezleri ile gerekçelendirilmektedir; buna göre, İngiliz liberal demokrasisi Ada'nın kendisine özgü tarihi, ekonomik, sosyal ve siyasal şartları altında gelişmiştir. Dolayısıyla, istisnai olan İngiliz liberal demokrasisinin başka coğrafyalarda neden gelişmediği ve önündeki engellerin neler olduğu sorusu anlamlı değildir.

Kemalizm'in radikal etkilerinin Jakoben içeriğinden mi yoksa bağlandığı klasik cumhuriyetçi siyaset kuramından mı kaynaklandığı Türk siyasal yazınında yeterince tartışılmamış bir husustur. Kemalizm'i Jakobenizm'in bir gölge-olgusu olarak tasavvur eden yaklaşımlar, Kemalist cumhuriyetçiliğin eşitlikçi kamu felsefesinin geleneksel düzen üzerinde yarattığı radikal etkileri, Jakoben radikalizminden ayırmak gereği üstünde durmamaktadırlar. Furet'nin Cochîn'e atfen tartıştığı tarihi-siyasal bir olgu olarak Jakobenizm kavramlaştırmasından yola çıkıldığında, Türk siyasal teorisinde genel geçer kabul gören Jakobenizm-Kemalizm bağlantısına ilham veren Jakobenizm kavramlaştırmasının, Avrupa'da aristokratik-gelenekçi düzene yönelik eşitlikçi istekleri tehdit olarak tanımlayan muhafazakar külliyata özgü psikolojist yaklaşımların izlerini taşıdığı ileri sürülebilir (Furet, 1989: 184). Psikolojist indirgemeci yaklaşım çerçevesinde Jakobenizm "genellikle aktörlerin niyet ve söylemleri" yoluyla betimlenmektedir (Furet, 1989: 188). Furet,

Jakobenizm – Cumhuriyetçilik Açmazında Kemalist Radikalizm

Cochin'in bu konuda diğer muhafazakarlardan çok farklı bir yöntemle Jakobenizm'e tarihi-sosyal bir olgu olarak yaklaştığını belirterek, Jakobenizm'in aktörlerin niyet ve söylemlerinden bağımsız yapısal bir çözümlemesine gerek duyulduğuna dikkat çekmektedir; buna göre Jakobenizm olgusunun ayırt edici nitelikleri, aşağıdan yukarıya gelişen bağımsız, özerk sosyal-siyasal yapılanmalar içinde ortaya çıkan yeni siyasal-sosyal pratikler ve değerler içinde şekillenmiştir (Furet, 1989: 184, 186). Jakobenizm'in eşitlikçi etkisi ideolojik öngörülerinden ziyade aşağıdan yukarıya gelişen özerk bir hareket olmasından kaynaklanmaktadır (Furet, 1989: 188). Dolayısıyla, her türlü eşitlik isteği kategorik olarak Jakoben olarak tanımlanamaz. Jakobenizm, Eski Düzen'in korporatist-hiyerarşik siyasal ve sosyal örgütlenmesi yerine ikame edilecek demokratik ve eşitlikçi sosyal yapıları ürettiği için devrimcidir; yoksa değişim hatta devrim hedefleyen her hareket mekanik bir şekilde Jakobenizm ile de özdeşleştirilemez (Furet, 1989: 188). Jakobenizm bir tür dernekler demokrasisini öngörmektedir; diğer bir deyişle Jakobenizm'in ideal demokrasi modeli, Furet'nin belirttiği gibi, "temsili değil, katıksız demokrasidir" (Furet, 1989: 191). Dolayısıyla, ne genel olarak Kemalizm ne de cumhuriyetçi seçkinler arasında ortaya çıkan kimi radikal hizipler hedefledikleri demokrasi modeli açısından Jakobenizm ile ilişkilendirilebilirler.

Habermas'ın serbest bir forum olarak tanımladığı burjuva kamusu içinde gelişen ve topluma nüfuz eden özerk yapılara dayanmayan sosyalleşme/örgütlenme türlerini Jakoben olarak tanımlamak ise daha zor bir teorik sorun yaratmaktadır. Jakobenizm'i özerk kamusal yapılar içinde gelişen bir sosyalleşme biçimi olarak tanımlayan Cochin'in yaklaşımı çerçevesinde Türkiye örneğine bakıldığında, Jakobenizm'in doğuş alanı olarak devletten özerk, bağımsız, sivil ve eşitlikçi güç yapılarının Kemalist tek parti yönetimi altında gelişmemiş olması da genel geçer okumaları Türk Jakobenizmi diye bir olgunun var olup olmadığı konusunda hiçbir tereddüde düşürmemektedir. Bu noktada Fransa'daki gibi özerk yapılara dayanan bir Jakobenizm'i Türkiye'de aramanın boş bir girişim olduğu da ileri sürülebilir. Genel geçer okumalar açısından Türk Jakobenizmi, Fransa'nın tersine, devletten özerk ve sivil kamusal yapılar içinde gelişmemiştir. Yapılan itiraz doğrultusunda çözümlemeye devam edildiğinde, tarihi bir hareket olarak Jakobenizm'in, Türkiye örneğinde görüldüğü gibi, özerk yapılara dayanmadan da gelişebileceği sonucuna varılabilir. Ancak bu durumda da Türk siyasal teorisinde genel geçer kabul gören ve Türk Jakobenizmi'nin Fransız Jakobenizmi'nin gölge olayı olduğunu ima eden tezin teorik gerekçelendirmesi ortadan kalmakta ve özerk kamusal alanda gelişmeyen nevi şahsına münhasır Türk Jakobenizmi'nin yapısal bir çözümlemesinin yapılması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Dahası, yapısal olarak Fransız Jakobenizmi'ne hiç benzemediği halde Türkiye örneğinde gelişen yukarıdan-aşağı değişim isteğini Jakoben olarak tanımlamanın ideolojik-politik nedenlerinin sorgulanması da meşru bir girişim haline gelmektedir. Fransız örneğinde görüldüğü gibi, klasik cumhuriyetçi idealler ancak özerk ve bağımsız kamu alanı içinde gelişen yeni siyasal ve sosyal pratikler içinde üretildiklerinde

Nazım İrem

Jakoben bir nitelik kazanmaktadırlar. Bu yapıların yeterince gelişemediği sosyal formasyonlarda ortaya çıkan değişimci radikalizmin kaynaklarını Jakobenzim'den ziyade klasik cumhuriyetçi kamu siyasetinde aramak tarihi-yapısal analize daha uygun bir yaklaşım olacaktır.

Cumhuriyetçi seçkinler kendilerinden önceki Jön Türk reformcularından ve Fransız Jakobenlerinden farklı olarak mücadelelerinin başından itibaren askeri ve idari bir mekanizmayı kontrol etmişlerdir. Bu çerçevede cumhuriyetçi seçkinler özerk sivil örgütler yoluyla devlet iktidarını ele geçirmemişlerdir. Cochın'ın belirttiği gibi, dayandığı özerk yapılar nedeniyle Jakobenzim Fransa'da keskin devrimci hükümetler ortaya çıkarmıştır; ve "iktidar ve devlet gerçekleriyle karşı karşıya kalan" Fransız Jakobenzim'in radikal itkisi "topluma değil, toplum üzerinde egemen olmak" isteği içinde gelişmiştir (Furet, 1989: 194). Katı bir parti disiplini içinde CHP altında örgütlenen cumhuriyetçi seçkinlerin 1920'li yıllarda üstlendikleri devlet-kurucu misyon, 1930'larda parti-devlet birleşmesine yol açarak devlete egemen olmayı amaçlayan bir dizi siyasal programın gelişmesine neden olmuştur. C. Koçak'ın ortaya koyduğu gibi, CHP'nin politik alandaki tekeli yapıları dahi devlet mekanizmasının tamamını kontrol etmesine yetmemiştir; aksine, Parti tedricen devlete tabî olmuş ve bu arada temsil yeteneği de zayıflamıştır (Koçak, 1997: 115; Ayrıca bkz., Kili, 1976: 62-64). Devletin tedricen Parti'yi yutması ile birlikte, Kemalist radikalizm başlangıçtaki aktivizmini yitirmiş ve kimi araştırmacılarca var olduğu düşünülen "ütopya içerik" de iyice muğlaklaşmıştır. Rasyonel ve bilimsel dünya görüşü ile donatılmış erdemli yurttaşlar yaratmayı amaçlayan modernist siyaset, devlet-parti bütünleşmesi neticesinde normatif içeriğini kaybetmiştir. Her ne kadar aydınlar ve Parti seçkinleri kendilerine toplumun eğiticileri misyonunu atfetmeler de her iki grup da basit uygulayıcılar konumuna düşmüşlerdir. Ne var ki, Jakobenzim Aydınlanma tezlerinin topluma "nüfuz ediş veya toplum iktidarının ele geçirilişle" ilgili bir olgudur; ve özerk yapılar da, "siyasi meşruluğu üretim mekanizmaları" olarak önem kazanmaktadırlar; dolayısıyla Jakobenzim içinde "filozofların (aydınların diye okuyunuz) meşruluğu 'alternatifsizliğin" değil (özerk yapıları içindeki) toplumsal pratiklerin mantıksal uzantısıdır" (Furet, 1989: 195). Kemalist aydınlar ise - Z. Bauman'ı (1984) anarsak - Fransız Jakobenleri'nin tersine ne özerk yorumlayıcılar ne de yasa koyuculardır; Kemalizm içinde aydınlar ancak sadık ve emre tabi propagandacılar olarak yer bulabilmişlerdir.

Kemalist Devrim içinde devletin Parti'yi teslim almasına yol açan bir diğer önemli neden, Parti'nin devleti dönüştürecek katı bir ideolojiye ve bunun üretildiği özerk yapılara sahip olmamasıdır. Gerek Sovyet gerekse de Nazi örneklerinde ve bir dereceye kadar da İtalyan Faşizmi'nde katı bir ideolojik programa sahip partiler, özerk yapılar yoluyla devlete karşı seferber ettikleri halk yığınlarından almış oldukları destekle devlet ve toplum üstünde açık bir egemenlik ve kontrol tesis edebilmişlerdir. Totaliter rejimler kadar topluma nüfuz etme imkanına sahip olamamış milliyetçi tek parti rejimlerinde ise devlete yanaşan tek parti, devlet tarafından genellikle yutulmaktadır. Halkı devlete karşı seferber edebilecek kadar

Jakobenizm – Cumhuriyetçilik Açmazında Kemalist Radikalizm

topluma nüfuz edecek özerk yapıların yokluğu, yaygın ve katılımcı bir kitle siyasetini yönlendirici katı bir ideolojinin eksikliği ile birleşince CHP devlet bürokrasisine tabî olmuştur. Bu çerçevede CHP'nin kaderi, Hindistan'daki Kongre Partisi ve Meksika'daki Kurumsal Devrim Partisi'ne benzetilebilir (Bkz., Purcell/Purcell, 1980: 194-227; Fox, 1994 : 151-184; Mendelsohn, 1978 : 41-66; Thakur, 1976 : 263-293).

Fransa'da Jakobenizm, devrimci seçkinlerin kendi bağımsız ve özerk teşkilatları içinde gelişmiş ve monarşik devlet hep bir sorun olarak tanımlanmıştır. Tarihi bir olgu olarak Jakobenizm, devletin ve toplumun radikalleştirilmiş eşitlikçi siyasal liberalizmin gerekleri doğrultusunda dönüştürülmesi girişimidir. Jakoben külliyat içinde devlet, Kemalizm'in aksine bir mit veya ideal değil, aksine siyasal sorunun kendisidir; ideal olan halk ve yurttaştır. Eşitlikçi radikal esaslara dayanan siyasal liberalizm ve klasik cumhuriyetçilikten ilham alan Jakobenler, devlet ve toplum üstünde egemen olmak için harekete geçince de kendilerini 1793 Terör döneminin mimarları olarak bulmuşlardır.

Sonuç

Tek Parti döneminde iktidar partisi CHP'nin yürüttüğü devrimci hareketin ideolojik içeriğini sağlayan Kemalizm'in Fransız Jakobenizm'nin mirasını taşıdığı yönündeki değerlendirmeler, Türk siyasal hayatı yazınında neredeyse fikri-siyasal bir ortodoksi haline gelmiştir. Birçok araştırmacı tepeden-inmecilik, öncülük, halk için ve halka rağmen, akılcılık ve seküler cumhuriyetçilik gibi temalar çerçevesinde Kemalizm'i Jakobenizm ile alakalandırmaktadırlar.

Türk siyasal yazınında Jakobenizm'e atfedilen ideolojik içerik bu hareketle yaşıt muhafazakar külliyatın hassasiyetlerini yansıtmaktadır. 1789 Fransız Devrimi karşısında Avrupa'nın yerleşik aristokratik güçlerinin dehşete kapılmalarının başlıca nedeni ise bu hareketin cumhuriyetçi ve eşitlikçi siyasal felsefesidir. Muhafazakar güçlerin korporatist-hiyerarşik düzenin sosyal, siyasal ve ekonomik eşitsizliklerini koruma gayretleri karşısında, orta ve alt sınıfların siyasal eşitlik isteklerine cevap veren aşağıdan-yukarı bir hareket olarak Jakobenizm, burjuva kamu alanının çekirdek kurumları olan özerk yapılar içinde ortaya çıkmış ve klasik cumhuriyetçilikle Aydınlanma'nın patlayıcı birlikteliği olarak sadece Fransa'ya özgü tarihi bir hareket olarak gelişmiştir (Baker, 1990: 32-53). Gerçekten de insanlığın özgürleşmesi itkisi, monarşik rejim altında ezilen halkın isyanına dönüştüğünde klasik cumhuriyetçiliğin Jakobenizm'e dönüşmesine vesile olacak bir siyasal iklim doğmuştur (Baker, 1990: 32-53). Tarihi bir olgu olarak Jakobenizm'in ayırt edici yapısal özelliği, tabandan gelen eşitlikçi bir hareket olmasıdır. Türk siyasal teorisinde kabul gören genel geçer anlayışa göre ise Jakobenizm, tam da tarihi olgunun tersine, yukarıdan aşağı seçkin bir hareket olarak tasavvur edilmektedir. Fransız Devrimi'ni ilham verici bulsalar da Kemalistlerin o derece devrimci olmadıklarını belirten E. Zürcher, "inkılapçılık" kavramının Kemalistler arasındaki kullanımına dikkat çekmekte ve Mustafa Kemal ile taraftarlarının inkılap kavramıyla

Nazım İrem

aşağıdan yukarı bir devrimden ziyade yukarıdan aşağıyı yönlendirmeye dayanan düzenli reformu kastettiklerini ileri sürmektedir (Zürcher, 2001: 51).

Jakobenizm'e hiç sempati duymayan Cochin, onun yukarıdan aşağı halka karşı yürütülen bir komplo olarak tasvir edilmesine karşı çıkarken, bu yaklaşımın dayandığı psikolojist-indirgemeci yönetime işaret ederek, Jakobenizm'in "ne bir komplo", ne "belli bir siyasal konjonktür karşısında (gelişen) siyasal bir tavır", ne de "bir ideoloji" olduğunu iddia etmektedir. Cochin'e göre Jakobenizm'i iyi tanıyabilmek için, onun "zorlayıcılıklarının ve kurallarının aktörlerin niyet ve söylemlerinden bağımsız olarak keşfedilmesi gereken bir örgüt türüne" dayandığının anlaşılması gerekir; ve bu örgüt türü, tarihi bir olgu olarak Jakobenizm olarak tanımlanan yeni ve eşitlikçi bir sosyalleşme biçimi yaratmıştır (Furet, 1989: 187-188). Jakobenizm'i tanımlayan sosyalleşme tarzının ortaya çıktığı siyasal ve sosyal mekanlar da özerk ve bağımsız dernek ağlarıdır. Düşünce dernekleri "tüm üyelerinin somut özelliklerinden ve gerçek toplumsal varoluşlarından vazgeçmesini ilke edinen bir toplumsallaşma biçimi" yaratırken, muhafazakarlarca Jakobenizm olarak tanımlanan tarihi olguyu da doğurmuşlardır; diğer bir deyişle, Jakobenizm'in içine doğduğu örgüt tipi, "Eski Düzen'de lonca denilen mesleki ya da toplumsal çıkar ortaklığıyla tanımlanan örgütlerin" dayandıkları prensip ve değerlere tam bir tezat teşkil etmektedir (Furet, 1989: 188). Jakobenizm'e atfedilen yurttaşlık siyaseti de sözü edilen sosyalleşmenin bizzat kendisidir; yoksa, Kemalizm örneğinde olduğu gibi, her yurttaşlık siyaseti ve dayanışmacı-bütünleşmeci girişim, ortak çıkarların tanımlanmasında bireysel çıkarların törpülenmesini öngördüğü için kendiliğinden Jakoben olarak adlandırılmaz. Dahası, Jakobenizm'in dayandığı toplum türüne özgü sosyalleşme biçimi, geleneksel düzenin dayandığı korporatist-hiyerarşik değerlere tamamen aykırı eşitlikçi değerler ürettiği için Jakobenizm radikal etkiler yaratarak köklü bir sosyal ve kültürel devrime vesile olmuştur; yoksa, her devrim ve dönüşüm isteği, arzuladığı toplum ideali ne olursa olsun - Jakobenizm'in özgünlüğünü göz ardı etmeden - mekanik bir biçimde Jakoben olarak tasnif edilemez.

Kaynakça

- Ahmad, F., (1993). The Making of Modern Turkey. London: Routledge.
- Atherton, H.M., (1978). The "Mob" in Eighteenth-Century English Caricature. Eighteenth-Century Studies, 12, 1, 47-58.
- Baker, K.M. (2001). "The Transformation of Classical Republicanism in Eighteenth-Century France", The Journal of Modern History, 73, 32-53.
- Baron, H., (1961). Machiavelli: The Republican Citizen and the Author of "the Prince". The English Historical Review, 76, 299, 217-253.
- Baumann, Z., (1984). Legislators and Interpreters: On Modernity, Postmodernity and Intellectuals. Ithaca: Cornell University Press.
- Berenson, E., (1995). A Permanent Revolution: The Histography of 1789. Modern China, 21, 1, 77-104.

Jakobenizm – Cumhuriyetçilik Açmazında Kemalist Radikalizm

- Boggs, C., (1973). Intellectuals and the Crisis of Modernity. Albany: State University of New York Press.
- Brinton, C., (1929). The Membership to Jacobin Clubs. The American Historical Review, 34, 4, 740-756.
- Bulaç, A., (1990). Din ve Modernizm Tarihin Kırılma Anında Tufan. İstanbul: Endülüs Yayınları.
- Chamberlin, W.H., (1958). The Jacobin Ancestry of Soviet Communism. Russian Review, 17, 4, 251-257.
- Cobban, A., (1948). The Fundamental Ideas of Robespierre. The English Historical Review, 63, 246, 29-51.
- Çaha, Ö., (1999a). Sivil Toplum, Aydınlar ve Demokrasi. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Çaha, Ö., (1999b). Son Kalenin Çirpinişi. Düşünen Siyaset, Şubat, 1,1, 93-105
- Dauer, M.J., (1976). The Impact of the American Independence and the American Constitution: 1776-1848; with a Brief Epilogue. The Journal of Politics, 38, 3, 200 Years of the Republic in Retrospect: A Special Bicentennial Issue, 37-55.
- Dreyer, F., (1978). The Genesis of Burke's Reflections. The Journal of Modern History, 50, 3, 462-479.
- Eisenstadt, S.N., (1997). Fundamentalism, Sectarianism and Revolution. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fox, J. (1994). "The Difficult Transition from Clientelism to Citizenship: Lessons from Mexico" World Politics, Cilt 46, No. 2, 151-184.
- Furet, F., (1989). Fransız Devrimini Yorumlamak, Ahmet Kuyaş (Çev.), İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Gevgillili, A. (2001). Kemalizm ve Bonapartizm. Kemalizm (192-196). Cilt 2. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Goldstone, J.A., (1991). Ideology, Cultural Frameworks and the Process of Revolution. Theory and Society, 20, 4, 405-453.
- Göle, N., (1998). Mühendisler ve İdeoloji. İstanbul: Metis Yayınları.
- Göle, N., (2000). İslam ve Modernlik Üzerine Melez Desenler. İstanbul: Metis Yayınları.
- Habermas, J., (1989). The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society, Thomas Burger, Frederick Lawrence (Çev.), Massacusetts: MIT Press Cambridge.
- Heper, M., (1994). Kemalizm ve Demokrasi. Türkiye Günlüğü, Mayıs-Haziran 1994, 28, 37-40.
- "Jacobinism". (1979). Encyclopedia of Americana International Edition. Cilt 15, Connecticut: Americana Corporation. 657.
- "Jacobinism". Wikipedia. İnternet Ansiklopedisi maddesi, 10.10.2005
- Kadıoğlu, A., (1995). Milletini Arayan Devlet: Türk Milliyetçiliğinin Açmazları. Türkiye Günlüğü, 33, Mart-Nisan 1995, 91-101.

Nazım İrem

- Kahan, A., (1985). Tocqueville's Two Revolutions. Journal of the History of Ideas, 46, 4, 585-596.
- Kasaba, R. (1997). Kemalist Certainties and Modern Ambiguities. S. Bozdoğan, R. Kasaba (Der.), Rethinking Modernity and National Identity in Turkey (15-37). Seattle, University of Washington Press.
- Kelly, G.A., (1980). Conceptual Sources of the Terror. Eighteenth-Century Studies, 14, 1, 18-36.
- Kennedy, M.L., (1984). The Jacobin Clubs and the Press: "Phase Two". French Historical Press, 13, 4, 474-499.
- Keyder, Ç., (1997). Whither the Project of Modernity? Turkey in the 1990s. S. Bozdoğan, R. Kasaba (Der.), Rethinking Modernity and National Identity in Turkey (37-52). Seattle, University of Washington Press.
- Kili, S., (1976). Cumhuriyet Halk Partisi'nde Gelişmeler. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Koçak, C., (1997). Siyasi Tarih (1923-1950). S. Akşin (Der.), Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye, 1908-1980 (85-177). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Köker, L. (2001). Kemalizm/Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi. Kemalizm (97-112). Cilt 2. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Machiavelli, N., (2003). Prens. İstanbul: İlya Yayınevi.
- Macridis, R., (1990). The "Other Side" of Jacobinism. The Virginia Quarterly Review, 66, 3, 438-448.
- Maintenant, G., (2005). Jakobenler. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş., (1983). Yenileşme Dinamiğinin Temelleri ve Atatürk. Ö.C. Sare, M. Gökberk v.d. (Der.), Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk (21-49). İstanbul, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı.
- Mendelsohn, O. (1978). "The Collapse of the Indian National Congress," Pacific Affairs, Cilt 51, No. 1, 41-66.
- Mosher, M. A., (1991). The Skeptic's Burke: Reflections on the Revolution in France, 1790-1990. Political Theory, 19, 3, 391-418.
- Palmer, R.R., (1952). Reflections on the French Revolution. Political Science Quarterly, 67, 1, 64-80.
- Popper, K.R., (1962). The Open Society and its Enemies (Volume 1: The Spell of Plato, Volume 2: Hegel and Marx). Princeton: Princeton University Press.
- Purcell, S. K., Purcell, J. F. H. (1980). State and Society in Mexico: Must a Stable Polity be Institutionalized? World Politics Cilt. 32, No. 2, 194-227
- Sabine, G.H., (1952). The Two Democratic Traditions. The Philosophical Review, 61, 4, 451-474.
- Scott, W., (1990). Varieties of Jacobinism. The Historical Journal, 33, 3, 723-735.
- Scott, W., (1991). François Furet and Democracy in France. The Historical Journal, 34, 1, 147-171.
- Scruton, R., (1996). A Dictionary of Political Thought. London: Macmillan.

Jakobenizm – Cumhuriyetçilik Açmazında Kemalist Radikalizm

- Skocpol, T., (1976). France, Russia, China: A Structural Analysis of Social Revolutions. Comparative Studies in Society and History, 18, 2, 175-210.
- Soboul, A., (1974). Some Problems of the Revolutionary State 1789-1796. Past and Present, 65, 52-74.
- Strauss, L., (1957). Machiavelli's Intention: The Prince. The American Political Science Review, 51, 1, 13-40.
- Thaden, E.C., (1954). The Beginnings of Romantic Nationalism in Russia. American Slavic and East European Review, 13, 4, 500-521.
- Thakur, R. C. (1976). "The Fate of India's Parliamentary Democracy," Pacific Affairs, Cilt 49, No. 2, 263-293.
- Ünder, H., (2001). Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü. Kemalizm (138-156). Cilt 2. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ünsan, A., (1998). Yurttaşlık, Zor Zanaat. 75 Yılda Tebaadan Yurttaşa Doğru. (1-36) İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Yeğen, M. (2001). Kemalizm ve Hegemonya. Kemalizm (56-75). Cilt 2. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zürcher, E. (2001). Kemalist Düşüncenin Osmanlı Kaynakları. Kemalizm (44-56). Cilt 2. İstanbul: İletişim Yayınları.